

L'hivern del dibuixant

- 7 de maig del 2011 a les 18.00 h
- Sala de la Closeta, en el marc de l'exposició de la 15a edició de La Massana Còmic

Joan Bruguera, Toni Guiral, Paco Roca, i Jordi Ojeda

Paco Roca, autor de l'obra; Toni Guiral, divulgador de la historieta i prologuista de l'obra; Joan Bruguera, nét de Pantaleón Bruguera, un dels personatges protagonistes de la novel·la gràfica, i amb el mateix nom que el seu besavi, fundador de l'editorial Gato Negro (a la dècada dels quaranta va canviar a editorial Bruguera), i Jordi Ojeda, que actuava com a coordinador i moderador de la taula rodona

▲ Currículum

Paco Roca

(València, 1969), un dels grans autors de còmic espanyol contemporani, va passar la seva infància llegint tebeos de Bruguera. Per a ell, personatges com Carpanta o Zipi i Zape són icones de la cultura espanyola. Amb la seva novel·la gràfica *Arrugas*, una impactant novel·la gràfica en què tracta dels malalts d'Alzheimer que està a punt de saltar al cinema, Roca va aconseguir un gran èxit en les llistes dels més venuts a França, Premi nacional del còmic espanyol 2008, millor guió i millor obra al Saló del Còmic de Barcelona. La van seguir *Calles de arena* i *El àngel de la retirada*, i ara reincideix amb *El invierno del dibujante*, que Astiberri acaba de publicar i promet ser una de les estrelles editorials de la temporada. Aquest seu darrer treball, *El invierno del dibujante*, podria ser premiat en el Saló del Còmic de Barcelona (del 14 al 18 d'abril). El llibre és un homenatge als seus mestres, especialment als creadors de la revista *Tío Vivo*, que considera els pilars del nostre humor.

A la xarxa es poden trobar alguns avançaments d'*El invierno del dibujante*, una història que recorda la peripècia viscuda pels autors que van posar en marxa la revista *Tío Vivo* el 1957 després de deixar Editorial Bruguera.

Roca torna al registre històric que li és tan grat, però no retrocedeix fins al segle XIX –com a *Hijos de la Alhambra*– sinó a la postguerra espanyola, un període que ja havia explorat a *El faro* i a *El àngel de la retirada*. Ara, però, s'allunya temporalment de la Guerra Civil espanyola i dels exiliats republicans i aterra a la Barcelona dels anys 50 per explicar una història que el toca molt de prop: la vida a l'Editorial Bruguera, convertida aleshores en una fàbrica a preu fet d'èxits de la historieta –Carpanta, El Capitán Trueno, El Jabato, la família Cebolleta, Anacleto, Cucufato Pi...– on treballaven autors avui convertits en clàssics venerables del tebeo hispà.

Roca narra la fundació i curta durada de *Tío Vivo*, històrica publicació que van fundar cinc autors que eren el puntal de Bruguera: Conti, Escobar, Cifré, Giner i Peñarroya. Creadors de personatges tan emblemàtics per a diverses generacions de lectors com Tribulete, Carioco, Zipi i Zape, Inspector Dan, Gordito Relleno o Don

Pío. Cansats d'una relació que empitjorava per moments, es van rebel·lar contra les abusives condicions laborals amb què els explotava Bruguera –400 pessetes per pàgina dibuixada, que no estava malament, però sense rebre un cèntim en concepte de drets d'autor–, van abandonar l'editorial i van fundar *Tío Vivo*, revista mítica, on van crear nous personatges –els seus s'havien quedat a can Bruguera– com ara Blasa, portera de su casa i La família Pi. Sembla que ho van fer animats per José María Freixa. Els cinc autors van mostrar així el seu disgust amb les pràctiques habituals de la gran editorial per a la qual treballaven i a la qual havien de cedir tots els drets d'autor sobre les seves creacions i la propietat dels personatges, dels quals ni tan sols els tornaven els originals. I d'aquesta manera va aparèixer el número 1 de *Tío Vivo*, publicació setmanal editada per D. E. R. (Dibujantes Españoles Reunidos). La primera iniciativa d'autogestió dels historietistes que es va posar en marxa a l'Estat espanyol. Una iniciativa pionera i molt avançada als seus temps. Els autors pretenien dirigir l'editorial, sense imposicions de cap tipus, i amb el total control dels drets d'autor i la propietat dels personatges. Era una revista moderna, visualment atractiva i amb noves aportacions del que s'ha denominat *cinco magníficos*.

El motí va durar dos anys: el temps just perquè Bruguera els apliqués una guerra bruta que va acabar amb l'adquisició de *Tío Vivo* i el retorn a casa dels fills pròdigs. La revista va tenir una primera etapa que s'allargaria fins al 1960, amb el número 147, quan D. E. R. va donar pas a un nou titular: novament Editorial Bruguera. La publicació va desaparèixer el 1961 (en el número 181) dels quioscos i va reaparèixer poc després, ja amb l'epígraf de “segona època”. Crisol, la distribuïdora del setmanari, havia estat sòcia de Bruguera i no és difícil imaginar que es produïssin pressions. L'escriptor i periodista Francisco González Ledesma, que aleshores era advocat de Bruguera, ha explicat en alguna ocasió que el segell “va fer tot el possible perquè l'aventura de *Tío Vivo* fracassés”. Finalment, va sortir-se'n. Els cinc autors van tornar a l'editorial després de vendre-li la revista per 200.000 pessetes.

A partir del 1961, amb la que es publicita en portada com a segona època, Bruguera deixa pocs dels personatges originals i comença a canviar els continguts de les seves revistes, on redueix l'espai dedicat a seccions literàries i se centra en les historietes de personatges fixos. Una sèrie de caràcters que es convertiran en els més coneguts del segell. Sobretot a partir del 1964 (amb canvi de portada i disseny interior). Aquí comencen a aparèixer Rompetechos (Ibáñez, 1964), Angelito (Vázquez, 1964) i Pepe Gotera y Otilio, també creats per Ibáñez el 1966.

Roca recrea una historieta en una Barcelona que comença a ressorgir de la postguerra i junt amb l'especialista en còmic Antoni Giral, Joan Bruguera i Jordi Ojeda analitzaran el contingut de l'àlbum.

Paco Roca signa a més el cartell del pròxim Saló, amb els cinc autors rebels (Peñarroya, Cifré, Conti, Giner i Escobar) a l'hotel Palanques.

Jordi Ojeda

És doctor enginyer industrial i professor de la Universitat Politècnica de Catalunya. És responsable del projecte de divulgació Còmic, ciència i tecnologia, que té com a objectiu divulgar la ciència i la tècnica en la societat emprant les vinyetes i les publicacions gràfiques com a instrument de comunicació i suport pedagògic. Ha realitzat diverses exposicions, articles i llibres, i ha col·laborat en diversos cops en diferents activitats de divulgació amb la Societat Andorrana de Ciències.

Va ser coordinador i moderador de la taula rodona organitzada amb motiu de la publicació de L'hivern del dibuixant, de Paco Roca, editada per Astiberri.

Crònica de la taula rodona

Taula rodona *L'hivern del dibuixant* (vegeu la portada a la imatge 1), amb en Paco Roca, en Toni Guiral, en Joan Bruguera i en Jordi Ojeda, que va actuar com a coordinador i moderador. Es va celebrar el 7 de maig de 2011 a l'edifici de La Closeta, en el marc del XV Saló La Massana Còmic i organitzada per la Societat Andorrana de Ciències.

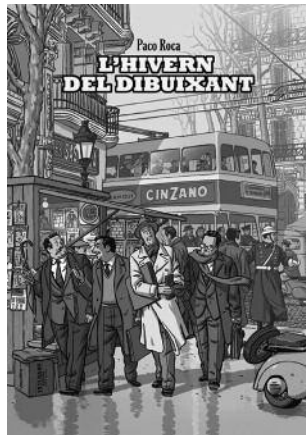
L'acte va ser presentat per l'Àngels Mach, presidenta de la Societat Andorrana de Ciències, i en Joan Pieras, director del Saló La Massana Còmic. A la presentació es va destacar la col·laboració de les dues institucions des de l'inici de les activitats del saló, ara fa tres lustres, i, que de fet va començar abans amb diferents exposicions que es van organitzar al Principat a principi dels anys noranta. També es va recordar que en Paco Roca ha estat l'autor del pòster d'aquesta edició (vegeu imatge 2), i que és el segon cop que visita el saló, en la primera exposició organitzada amb motiu de la publicació de l'obra *Arrugas*, i es va recordar que Andorra va ser el primer lloc on es van exposar els originals de la multipremiada obra que tot just està pendent d'estrenar la seva versió animada al cinema.

Jordi Ojeda

La taula rodona va servir com a presentació oficial de la versió catalana de *L'hivern del dibuixant*, publicat per l'editorial Astiberri i que tot just acabava de sortir al mercat. Era el primer cop que compartien taula a la vegada l'autor amb en Toni Guiral (prologuista de la novel·la gràfica) i en Joan Bruguera, descendent dels fundadors de l'editorial (vegeu imatge 3). En certa manera en Toni Guiral es pot considerar un dels impulsors i detonants del projecte de Roca, pels seus treballs de recerca i divulgació sobre la contribució de l'editorial Bruguera, i que ha produït els darrers anys tres publicacions cabdals per comprendre el desenvolupament de la historieta, que tenen per títol: *Quando los cómics se llamaban tebeos, la escuela Bruguera (1945-1963)*, *Los tebeos de nuestra infancia, la escuela Bruguera (1964-1986)* (tots dos publicats per *El Jueves*) i *100 años de Bruguera, de El Gato Negro a Ediciones B*, publicat el 2010 per Ediciones B.

També era el primer cop que l'autor participava en un saló després d'haver guanyat en el XXIX Saló Internacional del Còmic de Barcelona els premis a la millor obra i al millor guió del 2010.

Imatge 3. Joan Bruguera, Toni Guiral, Paco Roca i Jordi Ojeda

Imatge 1. Portada de l'edició catalana

Imatge 2. Pòster del XV Saló La Massana Còmic

Paco Roca

En primer lloc vull agrair a diverses persones presents a la sala la seva ajuda i contribució en el desenvolupament de l'obra. A en Jordi Ojeda, per la seva ajuda en la tasca de documentació gràfica de Barcelona i la cerca del treball de diferents fotògrafs de l'època. A en Toni Guiral, que és la base de coneixement en què es basa tot el treball, i que va actuar d'assessor en tot moment i que finalment ha estat prologuista de l'obra. A en Joan Pieras, que va donar suport des del primer moment al projecte i que em va facilitar abundant material gràfic (com portades, revistes de *Pulgarcito* i de *Tío Vivo*, etc.).

La idea inicial surt de la necessitat de fer un homenatge a les lectures de la meva infància, un homenatge als autors de les historietes que vaig llegir i que m'han acompanyat durant molts anys. Jo he crescut llegint les historietes de *Mortadelo y Filemón*, *Sir Tim O'Theo* o *Zipi y Zape*, per exemple, o la col·lecció *Las joyas literarias juveniles*; totes tenen en comú que van sorgir de l'editorial Bruguera. Aquests personatges van ser el motiu que m'agradessin els còmics, els que em van despertar les ganes de llegir. Quan era petit no m'agradava el futbol, ni col·leccionava cromos de jugadors de futbol... Els meus herois eren els dibuixants. Noms com Vázquez, Ibáñez, Raf o Jan –li agraeixo que estigui present a la sala– eren els meus veritables herois, però en realitat no en sabia gaire d'ells, així que aquest còmic m'ha servit per indagar en la seva vida i conèixer-ne alguna cosa més.

Cedeixo la paraula a Toni Guiral, que ens situarà en el context històric del que va ser l'editorial Bruguera i la seva importància i influència en moltes generacions.

Toni Guiral

Gràcies Paco. Començaré fent un parell de preguntes a tots els assistents a la sala: que aixequi la mà qui no hagi llegit algun cop un llibre o còmic de l'editorial Bruguera en la seva vida? Resultat, ningú no aixeca la mà. Que aixequi la mà qui hagi llegit algun cop un llibre o còmic de l'editorial Bruguera en la seva vida? Resultat: tots els presents a la sala aixequen la mà.

Això és un exemple de com Bruguera forma part de la nostra vida. És conegut que les lectures que fem de petits ens marquen molt en el pla cultural i sentimental. L'amic Vázquez Montalbán, quan parlava de la crònica sentimental d'Espanya, també parlava dels tebeos, a més van afectar diverses generacions, pràcticament fins a l'actual, on malauradament el tebeo per als joves d'avui en dia no té la mateixa influència que tenia abans.

Per començar, hem de reconèixer que no s'ha pogut demostrar que l'editorial El Gato Negro (nom original de l'editorial) es fundés l'any 1910; és possible que aparegués abans, però hi ha moltes referències clares d'aquesta data i per això s'ha decidit aprofitar la celebració del centenari per fer el treball de divulgació de la contribució de l'editorial. L'any també és important: el 1910 és un moment transcendent en la història d'Espanya, va ser l'any en què per primer cop es va publicar una llei en què s'obligava els menors de 12 anys a cursar estudis (cosa que, per cert, arribava amb un cert retard respecte d'altres països del nostre entorn), i per a un jove empresari editor com era en Juan Bruguera, fundador de l'editorial, era molt important que al país es llegís o almenys se sapigués de llegir (es calcula que al voltant de la meitat de la població era analfabeta en aquella època).

Bruguera comença publicant llibres, més tard també cromos i a partir del 1921 comença a publicar la revista *Pulgarcito*, dirigida a un públic infantil i que neix de l'èxit d'una altra publicació molt coneguda:

la revista *TBO*, que neix el 1917 i que marca l'inici de l'èxit de les publicacions infantils a Espanya. El projecte empresarial el comença a la ciutat de Barcelona, i després de passar per diferents ubicacions s'acaba instal·lant al barri de Vallcarca (que, per cert, feia pocs anys havia estat annexionat a la ciutat de Barcelona). De fet l'establiment a la zona és conseqüència de tenir una casa familiar a la muntanya seguint les recomanacions dels metges per la precària salut d'un dels seus fills, en Pantaleón, que més tard tindria un paper important en l'editorial.

Juan Bruguera va optar per tenir ell mateix les seves pròpies impremtes, estratègia que sens dubte va contribuir a poder treure més publicacions i a preus més barats, apostant clarament per la popularització de la lectura. Va contribuir a la sociabilització de les col·leccions de cromos, que fins llavors es venien amb la xocolata i que podien tenir un preu no assequible per a tothom. Juan Bruguera va crear el concepte de sobre amb cromos (de mida més petit que els habituals fins llavors), i vendre'ls com a producte independent.

Així, en la dècada dels anys vint i trenta publicava llibres, cromos, revistes infantils (diverses a més de *Pulgarcito*), enciclopèdies i moltes col·leccions de literatura popular de gènere, que van tenir força èxit a l'època.

Juan Bruguera va morir el 1933, i els seus fills, que ja treballaven a l'editorial, Francisco i Pantaleón, van agafar la direcció de l'empresa. El 1936 esclata la Guerra Civil a Espanya, i l'empresa ubicada a Barcelona és a la part republicana. Francisco marxa a la guerra amb els republicans a la columna del Vallès, on, per cert, també coincideix, entre d'altres, amb Escobar (autor de *Car-panta*, per exemple, que tindria molt protagonisme en les següents dècades de l'editorial).

El 1937 el sindicat CNT intervé l'empresa però decideixen deixar a Pantaleón que la continuï dirigint, reconeixent la necessitat de tenir algú amb experiència al capdavant, però també reconeixent una certa simpatia de l'editorial envers els republicans. Per exemple, l'editorial ja havia editat una revista amb el nom de *Rataplán*, on era habitual veure un nen vestit de republicà i que apareixia ondejant una bandera republicana.

El gener del 1939 entren les tropes franquistes a Barcelona i finalment a l'abril cau tot Espanya i s'instal·la la dictadura. La família recupera la titularitat de l'empresa. Costa posar en marxa el país, però l'editorial El Gato Negro pot reaccionar ràpidament gràcies precisament a tenir les impremtes en propietat i poder controlar la part més important del procés: la producció.

Francisco Bruguera va acabar empresonat a València i gràcies a la intervenció d'un amic de la família va poder sortir-ne i torna a Barcelona, on l'espera el seu germà Pantaleón, que de fet no es va poder allistar per la seva precària salut.

El 1940 els germans Bruguera decideixen canviar el nom a l'editorial, potser perquè El Gato Negro podria ser un nom massa relacionat amb la República o potser per donar un toc més seriós a l'empresa, no se sap del tot cert; la qüestió és que passa a anomenar-se Editorial Bruguera. L'empresa va tenir els mateixos problemes econòmics que van patir molts a l'època, entre d'altres, problemes d'abastiment de mà d'obra i materials (falta de tintes, de paper, de recanvis, etc.). Però els germans relencen el negoci amb els tres pilars fonamentals de sempre de l'editorial: els llibres, els cromos i les revistes infantils.

A principi de la dècada dels cinquanta s'acaben les cartilles de racionament, la situació comença a estabilitzar-se. Molts exrepublicans van acabar treballant a l'editorial i cal dir que segurament molts haguessin tingut problemes per trobar feina perquè de fet estaven represaliats (recordem que el mateix Francisco Bruguera havia lluitat amb els republicans). Un dels màxims

exponents d'aquesta situació és Rafael González, que va arribar a ser director editorial de l'editorial durant diverses dècades i persona fonamental en l'editorial, i que havia estat un periodista de *La Vanguardia* (on, per exemple, va escriure les cròniques de la batalla de l'Ebre). González es va veure obligat a emigrar a França i va aconseguir tornar però no podia continuar treballant com a periodista. Altres exemples: Escobar, que era funcionari de correus, no va poder tornar a treballar en aquesta feina, ni Ambrós, que era mestre, tampoc no ho va poder tornar a fer... En tot cas, sembla que es van donar un cúmul de circumstàncies que van afavorir que es reunissin en un mateix indret una sèrie de persones molt inquietes intel·lectualment, amb una gran vocació de compromís social i que van donar un impuls definitiu a l'editorial.

És l'època dels *bolsilibros* (recordem col·leccions com Alondra, Amapola, Bisonte i d'altres), llibres de petit format i literatura de gènere (policiac, vaquers, fantasia, ciència-ficció, etc.). No ho inventa Bruguera però sí que en són els grans divulgadors i, sobretot, popularitza la lectura amb uns preus força baixos, pel format però sobretot per tenir les impremtes en propietat. Bruguera volia arribar al màxim de gent possible i tenia clar que la diferenciació per preu era molt important en aquesta tasca. Destaquem la col·lecció *Historia selección*, on a més del text hi havia pàgines il·lustrades que acompanyaven i reforçaven el text.

Des del 1946 es tornava a editar la revista *El Pulgarcito* (que havia sortit del 1921 al 1936 i que va desaparèixer durant la guerra), i des del 1951 pot recuperar la seva numeració original. Durant alguns anys (de fet des de l'aprovació de la Llei de premsa del 1938), Falange era la responsable de donar permís per publicar o no, a causa sobretot de les restriccions de paper, a més del control ideològic del que es publicava. Els permisos eren per a publicacions periòdiques o per a un *folleto* (número únic), i en el cas de les publicacions infantils poques es van considerar publicacions periòdiques, com per exemple *Flechas y pelayos* i *Chicos*. Els autors de *Pulgarcito* se les van enginyar per posar el número real de la publicació a la primera vinyeta de la contra, cosa que ha facilitat amb els anys recuperar cronològicament el material.

Sota la direcció de Rafael González decideixen tornar a llençar la revista *Pulgarcito* perquè consideren que hi ha un mercat. És l'època dels primers èxits importants de personatges com Carpana, Zipi i Zape, Don Pío, Gordito Relleno, les germanes Gilda i d'altres, amb autors recuperats curiosament del cine d'animació.

Amb el canvi el 1951 de la Llei de premsa hi ha llibertat per produir revistes periòdiques i Bruguera decideix crear la revista *DDT contra las penas*, en principi adreçada a un públic adult. També en aquest any es comença a produir els quaderns de l'Inspector Dan (volem recordar que a la sala està present l'autor, en Jordi Macabich, que va ser un dels dibuixants de la col·lecció), i també d'El cachorro, d'Iranzo, entre d'altres (vegeu imatge 4).

La revista *DDT* es converteix en una crònica de la realitat social quotidiana de l'època, no tant de la política, que era més complicat de fer per no dir impossible. Recordem per exemple una de les sèries de la revista: *Diálogos*

Imatge 4. Selecció de portades

para besugos, escrita por Armando Matías Guiu, un humor surrealista molt nou per aquells moments i que també ha quedat en l'imaginari popular... És a partir del 1952 quan apareix una legislació, que anirà evolucionant amb el temps, i que va marcant què es pot publicar i què no en una publicació infantil. Això fa que curiosament el que es publicava el 1948 no es pogués publicar el 1968, per exemple. Una anècdota real és que el Capitán Trueno, publicat el 1956, en la seva reedició del 1964 s'ha de retocar per poder complir la llei vigent en aquell moment.

Recordem que a principi dels anys cinquanta s'instal·len les bases americanes a Espanya i de ben segur que van contribuir a la modernització del país. A la revista *Pulgarcito* (vegeu imatge 5) continuen apareixent sèries amb personatges nous que aviat serien també molt conegudes, entre d'altres (vegeu imatges 6 i 7):

El 1953, Pascual, criado leal, de Nadal.
 El 1953, el Doctor Cataplasma, de Martz Schmidt.
 El 1954, Petra, criada para todo, d'Escobar.
 El 1957, Rigoberto Picaporte, de Roberto Segura.
 El 1956 l'editorial Bruguera vol controlar la feina dels autors i decideix fer-los un contracte (cosa que no feia cap altra editorial al país, que normalment el que feien era signar uns rebuts, on a vegades es reconeixia que l'obra i els originals eren de l'editorial). Cal dir que existia en aquell moment una llei de propietat intel·lectual que ningú no coneixia i que existia des del 1789 (i que curiosament ha estat vigent fins fa pocs anys). Els autors no eren conscients d'això.

El contracte l'han de signar tots els autors i durava un any. Quedava clar que els drets totals de publicació eren de l'editor però el marxandatge, la televisió o el cine eren de l'autor, i també s'establia el sou de l'autor, que hem de reconèixer que estava ben pagat tenint en compte l'època de què estem parlant. Aquest contracte el van signar tots..., menys

Imatge 5. Portada de la revista *Pulgarcito* número 1.107, del 1953

Imatge 6. Selecció de pàgines de Pascual i de Petra

Imatge 7. Selecció de pàgines de Rigoberto Picaporte i del Doctor Cataplasma

cinc que no hi estaven d'acord, que pensaven que era un contracte abusiu. Aquests cinc eren:

Cifré, autor entre d'altres de Reportero Tribulete (vegeu imatge 8).

Conti, conegut pel personatge d'El loco Carioco (vegeu imatge 9).

Escobar, creador de Zipi i Zape, i de Carpanta, entre d'altres (vegeu imatge 10).

Peñarroya, creador de Gordito relleno o Don Pío (vegeu imatge 11).

I Giner, dibuixant realista, recordat sobretot pel seu treball a l'Inspector Dan (vegeu imatge 12).

Tots cinc autors eren de les signatures més importants de l'editorial en aquell moment.

Paco Roca

A falta dels ídols futbolístics, els meus ídols eren els dibuixants de Bruguera, però, a diferència dels futbolistes, dels dibuixants se sabia molt poc. Jo de petit volia ser dibuixant però en realitat sense saber ben bé què volia dir; m'imaginava un lloc de treball on tothom s'ho passava molt bé, treballant entre riures i en un ambient idíl·lic. De tant en tant sortia alguna pàgina on es caricaturitzava la redacció (vegeu la imatge 13, dibuixada per Sanchis). Quan jo veia una cosa així m'imaginava que treballar a l'editorial Bruguera era similar a la pàgina publicada, com si es tractés de la fàbrica de xocolata de Willi Wonka, on els dibuixants treballaven entre riures i en un ambient idíl·lic. Però es veu que la realitat era molt diferent de com ho mostren les fotografies de l'època (vegeu imatge 14). La imatge sembla més l'inici de la pel·lícula *El apartamento*, amb moltes taules col·locades en filera com si es tractés d'una fàbrica de producció en sèrie. En realitat la majoria dels dibuixants treballaven a casa seva, així que les fotos deuen fer referència als empleats de l'editorial, com ara correctors, dissenyadors, etc.

Imatge 8. Cifré

Cifré

Imatge 9. Conti

Conti

Imatge 10. Escobar

Escobar

Els edificis de la redacció de l'època en què transcorre *L'hivern del dibuixant* (final de la dècada dels cinquanta) ja no existeixen i queda molt poca informació gràfica de la zona. De fet la documentació gràfica era molt important per mi i conèixer com era de veritat i fer l'ambientació al més versemblant possible era fonamental.

La professió de dibuixant ja hem dit que era molt solitària (treballaven sols a casa seva), però vam descobrir que tots els dimecres es trobaven al migdia, en ser el dia de lliurament (i de cobrament), i tenien una estona per parlar entre ells de les seves coses. Entrevistant alguns dels dibuixants de l'època, no acabaven de recordar ben bé on era la redacció de l'editorial (que va canviar al llarg dels anys d'emplaçament), però el que sembla que no va canviar i que tothom recordava era el Bar Rueda, on es trobaven per parlar a la sortida de la redacció. El bar era clar que estava situat en una cantonada.

El director del centre cívic El Coll –tot just s'acaba de batejar l'edifici com La Bruguera–, en Xavier Franch (que està fent una feina de recuperació de la memòria històrica de l'editorial), em va acompanyar a fer una volta pel barri i els carrers on es creu que hi havia els edificis de Bruguera de la dècada dels cinquanta. Per exemple, vam entrar en una papereria de la plaça Lesseps (vegeu imatge 15) on vam veure que a l'aparador hi havia llibres antics, i podria ser que estigués oberta en aquella època, i, efectivament, la venedora ens va dir que era amiga de la filla del dibuixant Raf i confirmava que la seva mare havia despatxat a la botiga als dibuixants de Bruguera. Així que em vaig emocionar pensant que allà era on compraven paper i llapis els meus ídols... i no em vaig poder aguantar de comprar-ne i d'utilitzar el material per fer algunes de les pàgines de *L'hivern*.

També vam aconseguir trobar un bar en una

Peñarroya

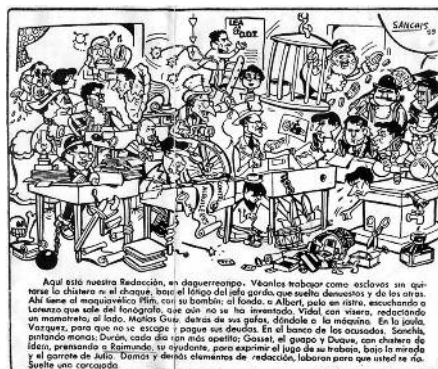
Imatge 11. Peñarroya

Giner

Imatge 12. Giner

Imatge 13. Pàgina de Sanchís dibuixant tota la redacció del moment

cantonada (amb un altre nom i uns nous propietaris (vegeu imatge 16), però que tenia tots els números de ser el Bar Rueda de trobada setmanal. I, efectivament, una persona gran que esmorzava al bar va confirmar que just allà es reunien i que ell de vegades participava de les converses. Així encaixava realment la història amb els carrers i llocs reals.

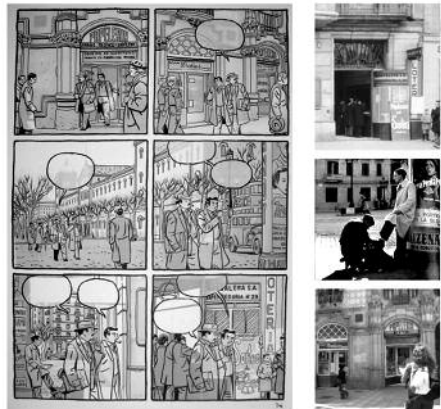
El bar va acabar sent un escenari important en la història narrada a *L'hivern del dibuixant*. Vaig utilitzar el moment de l'aperitiu per imaginar les converses informals entre els dibuixants protagonistes de la història.

Una història que neix per la intenció de l'editorial de fer signar uns contractes a tots els dibuixants, condicions habituals a l'època i, sembla que també a la resta de països de molta tradició com els EUA o França. La feina era molta i el sou ben pagat i el que acabaven cobrant al cap de l'any era notable respecte la mitjana, així que a molts els va semblar bé signar aquestes condicions, a excepció de cinc dibuixants. Cinc autors, republicans, veterans en la professió i amb una certa edat (el més jove tenia poc més de 40 anys), amb molt d'èxit amb els seus personatges. Aquests cinc decideixen no signar el contracte proposat per l'editorial Bruguera. Aparentment buscaven un oasi de llibertat i per això van fer aquest acte de rebel·lia, o potser era un tema econòmic, veient que l'editorial anava creixent i enriquint-se mentre els autors continuaven com sempre malgrat ser un pilar fonamental del negoci. La qüestió és que van decidir fer ells mateixos la seva pròpia revista, que van anomenar *Tío Vivo*; la seva gestació i l'aventura dels cinc autors és la base de la meua obra (vegeu imatge 17).

Cal tenir present que estem parlant de final dels anys cinquanta i això fa que sigui més destacable l'aventura d'aquests dibuixants, en deixar una feina segura per emprendre un projecte empresarial d'aquesta magnitud.

Imatge 14. Foto de la redacció

Imatge 15. Imatges de la papereria i de la novel·la gràfica

Imatge 16. Foto de l'actual Bar Rueda

Un altre tema important de documentació de la meua obra eren els quioscos: anar a comprar tebeos amb la família era un costum típic de petit. Per ambientar l'època vaig trobar una pel·lícula que just es deia *El kiosco* i em va ajudar a veure quina forma tenien, quines portades hi havia en aquella època, etc. (vegeu imatge 18).

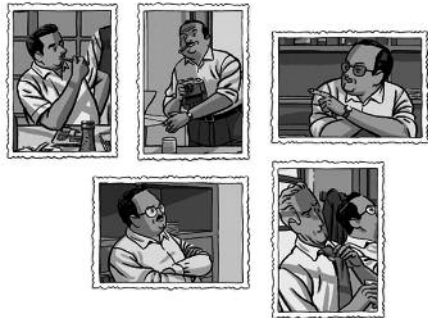
El 1957 hi ha la primera retransmissió de televisió a Espanya; va arribar més tard que a d'altres països, cosa que segurament va ajudar la historieta, que tenia molt d'impacte en la cultura popular. Per exemple, un personatge com Carpanta d'Escobar eren tan populars que hi ha dites que surten precisament d'aquests personatges: *Pasas más hambre que Carpanta*.

Finalment va aparèixer el número 1 de la revista *Tío Vivo*, amb portada de Cifré (vegeu la imatge 19 i la versió que en vaig fer a modus d'homenatge en la imatge 20).

Els autors van escriure un pròleg que traspua l'entusiasme i la il·lusió per un projecte que, vist ara i sabent com va acabar, fa una mica de pena.

Toni Guiral

La revista *Tío Vivo* té un referent especial en una revista argentina (que no va arribar a distribuir-se a Espanya) i que es deia *Rico Tipo*, fundada i dirigida pel dibuixant Guillermo Divito. Aquestes revistes arribaven a Barcelona per Francisco Bruguera, que viatjava sovint a l'Argentina i a d'altres països, i es portava molts exemplars. Cal dir que van fer una adaptació lliure i cal reconèixer l'excel·lent disseny de la revista, molt modern i nou per a l'època. També van crear nous personatges a excepció de Conti, que va recuperar un personatge anterior al seu treball a Bruguera, va canviar el títol de la sèrie i va mantenir el personatge.

Imatge 17. Els cinc autors protagonistes de la història

Imatge 18. Imatges de la pel·lícula i de la novel·la gràfica

Paco Roca

Bruguera va haver de buscar nous dibuixants i entre els nous fitxatges hi havia noms després tan coneguts com Ibáñez, Raf, Nené i d'altres. Segons Terenci Moix, que durant uns anys va treballar a l'editorial, aquest moment va ser un moment d'inflexió de la historieta a Espanya, ja que d'una banda se'n van anar uns autors de més edat que havien viscut la República i la Guerra (Carpanta en certa manera era una crítica, ja que el franquisme deia que ningú no passava gana, o el dia a dia de les porteres o els majordoms, un mirall de la societat real) i que desenvolupaven els personatges i les situacions amb força contingut social. En canvi, els nous dibuixants que entren són més joves i els temes són més per entretenir: per exemple, Ibáñez crea uns detectius (vegeu imatge 21).

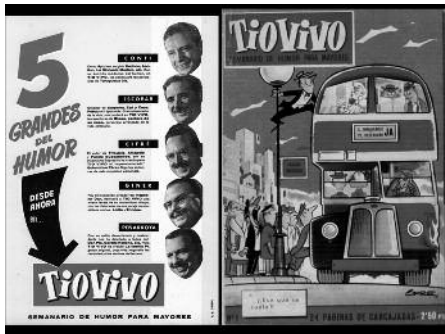
L'aventura dels cinc dibuixants va durar poc. Probablement la situació del còmic avui en dia a Espanya podria ser molt diferent si hagués estat el resultat un altre, però el cert és que l'editorial Bruguera va fer tot el possible per perjudicar-los (també ho va fer amb el *TBO*, etc.), controlant el monopoli de la distribució i dels quioscos, per exemple.

Tío Vivo va editar-se al voltant d'un any, fins que Bruguera els va fer una oferta de 40.000 pessetes per tornar i cedir tots els drets de la capçalera i del material fet, oferta que van acceptar, i *Tío Vivo* es va convertir en una revista més de Bruguera.

Herois lluitant per la dignitat dels autors van haver de tornar i signar el maleït contracte, que ja no va canviar fins al final de l'editorial, els anys vuitanta... D'aquí el llarg hivern que van haver de viure els dibuixants.

Joan Bruguera

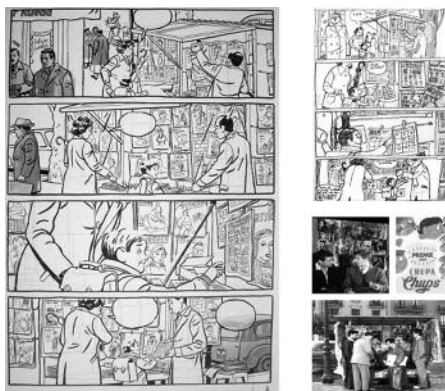
Em dic Joan Bruguera i Teixidó, casualment em dic igual que el meu besavi, fundador de l'editorial El Gato Negro. Sóc nét de Pantaleón

Imatge 19. Portada i contra del número 1

Imatge 20. Homenatge de Paco Roca a Cifré

Imatge 21. Primera pàgina de Mortadelo y Filemón

(en la imatge 22 a dalt Francisco i a sota Pantaleón, just a baix del retrat del fundador, Juan Bruguera).

Volia agrair en primer lloc a Jordi Ojeda la seva invitació a assistir a la taula rodona i a visitar el saló. Gràcies també a Paco Roca; per mi és molt emotiu veure en vinyetes dibuixats el meu avi (Pantaleón) i el meu oncle avi (Francisco). Hem parlat d'alguns detalls de la caracterització dels personatges que físicament no es corresponen amb la realitat, llàstima que no ens haguéssim conegut abans.

Volia remarcar que Pantaleón també era republicà i no va anar a la guerra perquè estava malalt.

Aquesta novel·la gràfica és una història més de les moltes que s'estan recuperant aquests dies. Hi ha hagut diverses exposicions i fins i tot s'està gravant un documental per TV3 dirigit per Carles Prats i que es podrà veure aviat.

També volia donar les gràcies al meu *mestre*, Toni Guiral. Haig de reconèixer que tot el que sé de Bruguera ho sé més per ell que no pas pels meus pares o per la meua família.

I gràcies també al Saló La Massana Còmic i a la Societat Andorrana de Ciències per convidar-me a aquesta taula.

Us puc explicar que s'està desenvolupant un projecte de recuperació de la memòria històrica de l'editorial, liderat pel centre cívic El Coll, amb en Xavier Franch al capdavant, que canalitza la feina dels extreballadors (autors i treballadors de diferents especialitats).

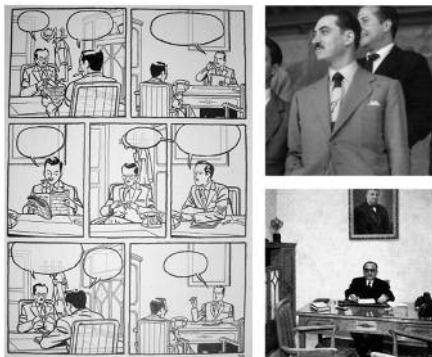
S'ha creat un fons de material de Bruguera a l'Arxiu del Districte de Gràcia de Barcelona al qual es pot aportar material relacionat amb Bruguera (no necessàriament llibres, també fotos, documents, etc). També he estat pregoner de les festes de Gràcia el 2009, cosa que em va fer molta il·lusió. A més cal recordar la publicació del llibre de Guiral per commemorar el centenari de l'editorial.

També volia destacar alguns treballs en escoles que han servit per recuperar personatges que els nens no coneixen però que els seus pares i avis sí; ho hem fet a les escoles Virolai, Mare de Déu del Coll i l'IES Bosch i Gimpera.

S'ha rebatejat l'edifici del centre cívic com La Bruguera, perquè va ser un dels edificis de l'editorial. Tot plegat ha sorgit de forma espontània, neix dels extreballadors. La meua família, que al principi era contrària a recordar-ho (excepte jo, que no vaig viure els problemes de la suspensió de pagaments), al final està molt contenta amb la feina feta.

Cal destacar també la pel·lícula *El gran Vázquez*, amb una ambientació sensacional i que vaig tenir la sort de presentar en la seva estrena amb el director de la pel·lícula. Amb una gran interpretació de Santiago Segura fent un Vázquez molt versemblant tal com el recordo.

Per fer justícia, cal recordar la primera exposició que es va fer, amb el títol *La factoria Bruguera*, que va ser la primera que va recuperar el nom de l'editorial en positiu després de tota la crisi viscuda. Els comissaris de l'exposició eren Carles Santamaría i Jaume Vidal. En aquesta exposició ja es mostrava evident com moltes sèries de televisió i de ràdio tenen un origen en els personatges

Imatge 22. Foto dels germans Bruguera

i històries publicats per l'editorial. Es podria dir que la història de Catalunya i d'Espanya es pot seguir amb l'obra de l'editorial, ja que el que passava al país sortia publicat, com si d'una crònica de la societat es tractés. En definitiva, estic molt content que hi hagi aquestes iniciatives de recuperació de la contribució de l'editorial Bruguera.

Jordi Ojeda

És veritat que l'editorial és un reflex del que està esdevenint a la societat, i cal reconèixer que en alguns casos van ser també pioners. Per exemple, en la imatge 23 podem veure un exemplar de la revista *Nosotros*, revista interna feta i dirigida pel mateix personal, una cosa normal avui en dia però que en aquella època era molt innovadora. De fet, hi ha activitats que es feien a l'empresa que ni tan sols avui en dia fa ningú.

Joan Bruguera

Efectivament, la família Bruguera tenia un fort compromís social. Per exemple, hi havia ambulàncies, serveis mèdics, menjadors, botiga, club social, equips d'esports, i el dia de Reis els nens i nenes dels personal hi anaven a recollir els regals. Eren molt treballadors i tots els diners que guanyaven els invertien en el negoci, tant que quan va tancar es van quedar sense res i es van haver d'espavilar.

Toni Guiral

A meitat dels anys seixanta Bruguera necessita espai per créixer i decideix comprar uns terrenys a Parets del Vallès, una població situada a pocs quilòmetres de Barcelona. Allà construeixen un gran entramat industrial per imprimir i enquadrar. És el principi dels problemes, ja que van fer una gran inversió econòmica i va suposar un esforç financer de gran magnitud per a l'empresa. Tampoc no van negociar bé amb els treballadors (van rebre

Imatge 23. Portada de la revista *Nosotros*

Imatge 24. Foto després de l'incendi a Parets

Imatge 25. Rafael González i visita a Parets

ajudes per haver de desplaçar-se, per exemple, molt beneficioses per al personal). A més, les impremtes noves tenien tanta capacitat de producció que per poder amortitzar-les van haver de començar a imprimir per d'altres editorials (van imprimir la revista *Interviú*, per exemple, que en aquella època tenia una tirada d'un milió d'exemplars, fins que el 1981 es va cremar la màquina que imprimia *Interviú*, i amb aquest accident es van perdre molts diners) (vegeu imatge 24).

En la imatge 25 veiem a l'esquerra una foto de Rafael González i a la dreta una foto on es pot veure Francisco Bruguera visitant les instal·lacions de Parets en una visita amb els seus companys d'armes del batalló del Vallès durant la guerra. També l'acompanyava Guillermo Molinas, responsable de les instal·lacions.

Jordi Ojeda

Molt agraït a Paco Roca, Toni Guiral i Joan Bruguera per les seves intervencions. També volíem fer partícips de la taula rodona dos autors presents a la sala que ja hi treballaven a la dècada dels cinquanta, un a la revista *TBO* i l'altre precisament a l'editorial Bruguera.

Josep M. Blanco (autor que va treballar al llarg de la seva vida com a dibuixant a la revista *TBO*): Jo era molt jove en aquells anys, però haig de dir que a la revista *TBO* tot era molt diferent de com es treballava a l'editorial Bruguera. Per començar, només editàvem una revista amb un gran tiratge, no tenien impremtes pròpies, i es dirigia a un públic infantil molt concret, i els propietaris no es van preocupar per les moltes revistes que editava Bruguera o per la sortida de la revista *Tío Vivo*, que es dirigia a un públic de més edat.

En el *TBO* els dibuixants treballaven en exclusiva per a la revista, no hi havia contracte, pagaven en funció del que portessis (alguna vegada també hi va anar algun dibuixant de Bruguera). A partir del plec de dibuixos lliurat, es feien les pàgines de la revista de forma molt casolana. El director de la revista era el gerent, i els mossos del magatzem, la impressió i la distribució era subcontractada i per tant l'empresa com a tal no era massa gran.

Jordi Macabich:

Vaig ser l'únic dibuixant que no va signar el contracte i me'n vaig anar a Anglaterra perquè Bruguera enviava els treballs allà i cobrava una comissió del 50%. Bruguera va enviar una carta a l'editorial anglesa dient que no podia treballar amb ells perquè tenia un contracte signat amb ells, cosa que era mentida, i jo vaig dir que d'acord i que no dibuixaré fins que Bruguera enviï una còpia del contracte que evidentment no va arribar mai i vaig poder treballar allà directament per les editorials angleses al cap de quinze dies. El 1956 vaig crear l'agència Bardon Art i fins ara.

Pregunta sala: Com ha participat Ediciones B en els diferents esdeveniments que heu mencionat?

Toni Guiral:

Ediciones B hi ha participat deixant originals, ajudant a la celebració del centenari (editant el llibre, per exemple), facilitant l'accés a l'arxiu (recordem que Ediciones B té el fons editorial de Bruguera), etc.

Pregunta Jordi Ojeda:

Paco, què n'opines de la versió catalana que tot just s'acaba de publicar? Reconeixes que és una pena que no hi hagi una versió bilingüe i que cada personatge parlés en el seu idioma, i no caldrien les dues versions, en castellà i català?

Resposta Paco Roca:

Efectivament, una única versió seria el millor, però per temes editorials ha de ser una edició tot en català o tot en castellà. M'hagués agradat que algunes converses familiars fossin en català, que era en realitat com es feien (tot i així, a la versió castellana hi ha alguna expressió en català). Recordo una anècdota entranyable, em van escriure una carta la filla i la dona d'Escobar i destacaven en la carta que li agraiïen que el seu pare parlés en català perquè per a ell hagués estat molt important.

Una altra anècdota és que el traductor al català em va fer veure que en una vinyeta en un comerç hi posava *form* i que no podia ser. Així que en la versió catalana la vam canviar per *horno*, canvi que també apareixerà en les futures edicions en castellà.

Pregunta Joan Pieras:

Volia destacar una anècdota curiosa que apareix en la darrera pàgina de *L'hivern* i que sorgeix per la complicitat de Gemma Bitrian (que va morir fa pocs anys) i Julia Galán, dues amigues del Saló La Massana Còmic i que van treballar tota la vida a Bruguera. La Julia (que hi va entrar a treballar el 1963 als 14 anys i va arribar a ser la secretària de Rafael González) em va trucar un dia per avisar-me que s'estava llençant mot material a les escombraries i em va preguntar si voldria el quadre de Gin que just hi havia al despatx del Sr. González. Aquest quadre, que avui podem veure exposat al saló (vegeu imatge 26) el tenim de forma permanent a la biblioteca de la Massana.

Imatge 26.
Paco Roca
davant del
quadre de
Gin

Resposta Paco Roca:

Era una imatge molt maca per acabar la novel·la gràfica, una imatge idíl·lica amb tots els personatges rient... Un contrast després de tot el que hi ha narrat a les pàgines anteriors. Curiosament hi apareixen tots els personatges populars de l'editorial excepte Filemón.

Pregunta sala:

En el suplement d'*El País* van aparèixer sis pàgines amb els personatges de la novel·la gràfica. S'incorporaran aquestes pàgines en futures edicions?

Resposta Paco Roca:

No té sentit incorporar-ho dins de l'obra ni com un epíleg, perquè no ajuda a la història principal de l'obra. Cal dir que les pàgines són accessibles a internet i es poden descarregar de forma gratuïta. Va ser una idea d'aprofitar el moment de promoció de l'obra i que em va fer il·lusió dibuixar.

Pregunta sala:

Quina intenció hi ha d'utilitzar pàgines de colors per a cada època?

Resposta Paco Roca:

Els colors de les pàgines tenen la intenció d'ajudar el lector perquè la història va endavant i enre-re en el temps. Els personatges són sempre els mateixos i podria provocar confusió. També els colors transmeten el sentiment del moment: rosa, primavera del 57. Color més alegre per l'època que sorgeix el projecte de la revista *Tío Vivo*. Groc: estiu del 57, quan apareix al mercat la revista amb molta empena i il·lusió. Gris: hivern del 58. Sentiment de tristesa quan els personatges tornen a l'editorial.

Els dos motius eren importants per mi i ajuden a la lectura de la novel·la gràfica.

Cloenda de la taula rodona. Jordi Ojeda

El meu agraïment als convidats de la taula rodona, en Paco Roca, en Toni Guiral i en Joan Bruguera, i els còmplices Josep M. Blanco i Jordi Macabich, i a tots els assistents a la sala. Acabem la sessió amb la sensació d'haver viscut un moment excepcional i irreplicable amb els participants de la taula rodona per parlar d'un tema cabdal en la historieta del segle XX a Espanya.

Nota:

Imatges cedides per Paco Roca, Antoni Guiral, Adrián Ojeda i Ediciones B. El nostre agraïment a l'Arxiu del Districte de Gràcia, i a la biblioteca Jaume Fuster de Barcelona i al centre civí El Coll - La Bruguera.